

oudere embleemboeken, maar ook compilatiewerken en spreukenbundels als Erasmus' *Adagia*.

De embleembundels hadden verschillende functies. Ze konden opvoedend, vermanend, onderhoudend of stichtend zijn, en beoogden soms meerdere doelen tegelijkertijd. Daar zal ook een deel van de populariteit van het genre aan te danken zijn geweest: wie wijze lessen wilde ontwijken, vond in de plaatjes genoeg vermaak. Door hun veelzijdigheid zijn de embleembundels moeilijk in te delen naar aard en functie. Hoewel inhoud en doel vaak wel degelijk samenhangen: zo is een religieuze bundel als Poirters *Het masker van de wereldt afgetrocken* (1644) als overwegend bespiegelend, en Roemer Visschers *Sinnepoppen* als overwegend moreel-didactisch te kwalificeren.

De samenstellers hebben voor de opbouw van deze verzamelbundel een creatiever indelingscriterium gekozen dan samenhang in aard en functie. *Minne- en zinnebeelden* is ingedeeld volgens het principe van aaneenrijging. Elk embleem is door een onderwerp, beeld of motief met het vorige verbonden. Het geheel geeft de cyclus van het menselijk leven weer, van de kinderjaren tot de ouderdom. Een nadeel van deze aanpak wordt door de samenstellers zelf onderkend: de emblemen worden zo uit de (oude) context van de bundels gerukt. Daar staat tegenover dat ze in de nieuwe context mooie verbanden laten zien: hoe het als vnzijg bekend staande varken met de hoererij werd geassocieerd bijvoorbeeld, zoals ook de deugdzame cello een overwachte connotatie blijkt te hebben. In het commentaar bij de emblemen, dat als een aaneengesloten geheel voorin de bundel is afgedrukt, worden overwachte parallellen zichtbaar gemaakt en verklaard.

De combinatie van beeld en woord is bij het embleem cruciaal. Er is om die reden in deze bloemlezing dan ook veel aandacht besteed aan goede weergave van de afbeeldingen. Voor de *pictura* is steeds een pagina gereserveerd, met over het algemeen een zeer goed resultaat. Slechts in een enkel geval is desondanks moeilijk te zien wat er precies afgebeeld wordt. Een probleem is bijvoorbeeld de prent op pagina 84: de tekst bij dit embleem van Marcus Anthonius Gillis over de capriolen van een kaatsbal vraagt om een gedetailleerde afbeelding, en hier schiet zelfs de moderne techniek tekort.

Een sterk punt van deze bloemlezing is de overvloed aan gegevens die de samenstellers bij elk embleem boven water haalden. Goede annotaties, kritisch commentaar en verwijzingen naar literair-historische feiten maken *Minne- en zinnebeelden* ten slotte tot een nuttige wegwijzer voor iedereen die gewijs wil raken in de Nederlandse embleemliteratuur.

Els Stronks

H. A. Bosman-Jelgersma, ed., *Pieter van Foreest. De Hollandse Hippocrates* (Krommenie: Drukkerij Knijnenberg, 1996, 184 blz., ISBN 90 70353 06 7).

Deze bundel met tweeëntwintig artikelen van veertien auteurs is gewijd aan de zestiende-eeuwse arts Pieter van Foreest, die in zijn grafscript in de Grote Kerk van Alkmaar een Hollandse Hippocrates wordt genoemd. Van Foreest werd in 1521 in Alkmaar geboren. Na een korte studie in Leuven promoveerde hij in 1543 te Bologna tot *doctor medicinae*. Terug in Alkmaar oefende hij twaalf jaar zijn praktijk uit, waarna hij naar het door pest getroffen Delft vertrok. Gedurende heel zijn medische carrière stelde Van Foreest zijn ervaringen op schrift. Zijn *Opera omnia* geven inzicht in de stand van de geneeskunde in de zestiende eeuw, waarbij hij zich een nuchter medicus toonde. Hij was wars van kwakzalverij en een fervent tegenstander van drastische middelen: aderlaten paste hij bijvoorbeeld slechts met mate toe. Als kind

van het humanisme stond hij kritisch ten opzichte van de theorie en baseerde zich liever op de eigen waarneming. Omdat hij opgeleid was in Italië, stond hij in Holland in hoog aanzien en kreeg daarom het eervolle verzoek een openingsrede te houden bij de oprichting van de Leidse universiteit. Tevens consulteerde Willem van Oranje hem enige malen en na de moord op de prins was Van Foreest een van de artsen die verantwoordelijk waren voor de sectie. Aan het eind van zijn leven besloot hij terug te keren naar zijn geboortestad Alkmaar, waar hij in 1597 stierf.

De artikelen van de bundel behandelen onder meer de theoretische achtergrond van de klassieke humoraal-pathologie met de leer van de lichaamssappen, voorts de nuchtere aanpak van Van Foreest zelf, de geneesmiddelen die hij gebruikte, het belang dat hij, net als zijn tijdgenoten, hechtte aan de astrologie voor de behandeling van zijn patiënten, zijn rol als stadsdokter van Alkmaar (mogelijk maar niet bewezen) en van Delft tijdens de pest. Ook zijn relatie met Willem van Oranje komt aan bod, die overigens niet meer dan incidenteel is geweest. Van Foreest was tevens actief op tandheelkundig gebied. Omdat er geen grote medische ontdekkingen op zijn naam stonden, liep de belangstelling voor zijn werk in de negentiende eeuw snel terug.

Redacteur Bosman-Jelgersma levert de meeste bijdragen aan de bundel: naast een verantwoording en een korte levensloop schreef ze vijf artikelen. Ze besteedt onder meer aandacht aan de geneesmiddelen die Van Foreest gebruikte (57-62). Deze waren voor 80% van plantaardige oorsprong en bestonden doorgaans uit twintig tot vijftig verschillende grondstoffen. Ook schetst ze de familierelaties van Van Foreest en zijn vrouw (105-115). De dokter had bijvoorbeeld zakelijk contact met de Delftse apotheker Cluyt, de latere *praefectus* van de Leidse hortus, die via zijn vrouw verwant was aan de vrouw van Van Foreest. Tevens geeft Bosman-Jelgersma een beeld van de oprichting van de Leidse universiteit, waar Van Foreest onder andere betrokken was bij het opstellen van de concept-statuten (125-128). Het boek eindigt met een overzicht van alle patiënten aan wie Van Foreest in zijn *Opera omnia* een studie heeft gewijd.

De redactie van de bundel had strakker gekund. Nu herhalen de verschillende auteurs elkaar soms, of spreken elkaar tegen. Zo wordt ergens beweerd dat Van Foreest professor aan de Leidse universiteit is geweest, terwijl Jan van der Korst in zijn artikel over de officiële functies van de dokter (87-92) juist aantoonde dat deze veronderstelling niet door bronnen kan worden geschraagd. Ook de chronologie van de verschillende hoofdstukken is niet altijd even logisch. Toch geeft dit rijk geïllustreerde boek een goed inzicht in de geneeskunst van de zestiende eeuw.

Marie-Christine Engels

A. Maljaars, *Het Wilhelmus. Auteurschap, datering en strekking. Een kritische toetsing en nieuwe interpretatie* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1996; Kampen: Kok, 1996, 344 blz., ISBN 90 242 7830 9).

Marnix is waarschijnlijk de dichter van het Wilhelmus geweest, al wordt dit nog steeds bestreden. Zo stond het vijftig jaar geleden in de schoolboeken, en zo zal het ongetwijfeld ook nu nog dikwijls onderwezen worden. Er is moed voor nodig om die stelling serieus te bestrijden. Over het Wilhelmus is veel geschreven, maar de boodschap van al die publicaties lijkt toch te zijn dat absolute zekerheid op geen enkele wijze verkregen kan worden. Daarom verdient Maljaars in elk geval een gelukwens, dat hij een nieuwe poging heeft aangedurfd.